

KOLJONVIRTA SUOMEN SODASSA

1 SUOMEN SOTA 1808 – 1809	1
1.1 Kansainvälinen tausta	1
1.2 Suomen sodan taustaa ja päävaiheet	2
2 SUOMEN SODAN ITÄINEN SIVUSTA: SAVON RINTAMA / ALEKSEJEVIN SOTATIE	3
2.1 Sodan alku.....	3
2.2 Kuopion valtaus ja asemasota Toivalassa.....	3
3 ASELEVON AIKA IISALMESSA	4
3.1 Taisteluun johtanut kehitys	4
3.2 Pidot Iisalmen pappilassa.....	4
3.3 Tuleva taistelumaasto ja varustukset.....	5
4 KOLJONVIRTRAN TAISTELU 27.10.1808.....	5
4.1 Kellojen tarkistus ja lähtölaukaus	5
4.2 Taistelun alku	6
4.3 Venäläisten hyökkäys	6
4.4 Sandelsin vastahyökkäys.....	7
4.5 Taistelun jälkeen	7
5 IISALMEN TAISTELU 10.-11.11.1808	8
5.1 Sandelsin taistelusuunnitelma	8
5.2 Taistelun kulku.....	8
6 TAISTELUJEN JÄLKEEN	9
6.1 Kaatuneet ja haavoittuneet	9
6.2 Kaatuneiden muistokivi	10
6.3 Dolgorukin muistomerkki	10
6.4 Virran muistopatsas.....	10
7 SAVOSSA OPEROINEET JOUKKO-OSASTOT	10

1 SUOMEN SOTA 1808 – 1809

1.1 Kansainvälinen tausta

Napoleonin sotien aikakaudella 1800-luvulla Ranska totesi tarvitsevänsä liittolaisen sotaansa Englantia vastaan. Napoleonin tarkoituksena oli nujertaa Englanti julistamallaan taloussaarrolla. Euroopan herruutta tavoitteleva keisari Napoleon pyrki taivuttamaan myös Ruotsin Englannin vastaiseen mannermaasulkuun. Englannin kaupan merkitys oli kuitenkin merkittävä Ruotsin valtakunnalle sekä kuningas Kustaa IV Aadolfin epäluulo sotaisaa Napoleonia kohtaan olivat kuitenkin esteenä sopimukseen pääsemiselle. Kuningas näki henkilökohtaisesti Napoleonin ilmestyskirjan petona.

Aiemmin Napoleonin vastaiseen liittoutumaan kuulunut Venäjä suostui sekä liittymään mannermaasulkemukseen että painostamaan Ruotsia, joka oli nyt luettiin Napoleonin vastaiseen liittoutumaan. Ranskan ja Venäjän keisarit allekirjoittivat maiden välisen rauhansopimuksen sekä liittosopimuksen Tilsitissä vuonna 1807. Ruotsin kuningas ei kuitenkaan taipunut Venäjän uhan edessä, vaan kävi selväksi, että ainoastaan sota saattaisi suostutella Ruotsin yhteistyöhön. Napoleon tarjosikin Suomen aluetta Venäjälle korvauksena sotaponnisteluistaan. Venäjän keisarin Aleksantei I:n suurin mielenkiinto kansainvälisessä politiikassa ei kuitenkaan kohdistunut syrjäistä Suomea kohtaan. Vastahakoisen Aleksanterin kerrotaan tokaisseen Ranskan Pietarin lähettiläälle: "Suomi, jonne pakotatte minut lähtemään, on erämaa, jonka omistaminen ei houkuttele ketään."

Marraskuussa 1807 Venäjä julisti sodan Englannille ja vaati Ruotsia yhteistyöhön. Ruotsille jätettiin 17.2.1808 uhkavaatimus, jossa Venäjä ilmoitti ottavansa Suomen alueen haltuunsa toistaiseksi. Jos Ruotsi osallistuisi mannermaasulkemukseen, sotatoimet lopetettaisiin. Ruotsin suurlähettiläs Pietarissa, kreivi Stedingk varoitti Suomen silloista komentavaa kenraalia af Klerckeriä venäläisten maahantunkeutumisesta. Viivytyksettä lähetettiin käsky, että kaikki ruotuväen rykmentit on asetettava liikekannalle ja keskitettävä rajalle.

Venäläiset joukot ylittivät ilman sodanjulistusta Suomen rajan 21.2.1808. Venäläisten ylipäällikkö Kenraali Buxhöwdenin johdolla kolme kolonaa lähti etenemään Ahvenkosken, Keltin ja Anjalan kautta. Kenraaliluutnantti Tutschkoffin komentama neljäs marssirivistö lähti liikkeelle Lappeenrannan ja Savonlinnan linnoituksista. Alkuvaiheessa venäläisten vahvuus oli kolme divisioonaa eli noin 24 000 sotilasta. Ruotsi-Suomen kenttäarmeijan vahvuus oli liikekannallapanon jälkeen noin 14 000 sotilasta, jotka oli jaettu kolmeen prikaatiin. Puolustuksesta vastuussa ollut Carl Nathaniel af Klercker antoi hyökkäyksen alettua käskyn perääntyä tarpeen vaatiessa Hämeenlinnaan asti. Suomen sotilasylipäällikön Wilhelm Mauritz Klingsporin saavuttua Suomeen perääntymistä jatkettiin hänen käskyllään Pohjanmaalle.

1.2 Suomen sodan taustaa ja päävaiheet

Venäläisille sota Ruotsia vastaan alkoi painostussotana heidän täyttäessään omaa osuuttaan Tilsitin sopimuksesta, mutta muuttui etenemisen onnistuessa valloitusodaksi. Jo 28.3.1808 venäläiset antoivat julistuksen, jossa Suomi ilmoitettiin yhdistetyksi keisarikuntaan. Hyökkäys aloitettiin tarkoituksellisesti talvella, jolloin jäätynyt meri esti apuvoimien saapumisen Ruotsista. Sodan alussa venäläisten joukkojen onnistui edetä Ruotsin joukkojen perääntyessä Ouluun asti. Huhtikuussa 1808 käytiin Siikajoella sodan ensimmäinen varsinainen kenttätaistelu. Vaikka voitto Siikajoella ei ollut ratkaiseva, se oli Ruotsin armeijalle psykologisesti kannustava: venäläisten voittaminen ei ollutkaan mahdotonta taistelussa. Kun Savon prikaatin päällikkö eversti Juhana Adam Cronstedt sai vielä 27.4. voiton Revonlahdella, voitiin paluu kohti etelää aloittaa. Kova isku Ruotsin armeijan moraalille oli Viaporin ”Pohjolan Gibraltarin” antautuminen lähes taistelutta venäläisille toukokuun alussa. Kesän 1808 kynnyksellä Ruotsin armeija eteni Pohjanmaalla Alavuudelle asti. Ruotsin armeijan voittoisalla sodankäynnille tuli kuitenkin käännekohta 21.8. Karstulan taistelussa. Kesän aikana apuvoimat Ruotsista tekivät muutaman mairinnousyrityksen Suomen rannikolle, mutta venäläisten onnistuivat torjumaan nämä yritykset. Perääntyminen kohti pohjoista alkoi jälleen.

Sota jatkui vuoden 1809 puolelle ja viimeiset taistelut käytiin nykyisen Ruotsin alueella. Suomalaisten joukkojen ylipäällikkö Hans Henrik Gripenberg antautui joukkoineen 25.3.1809 allekirjoittamalla Kainuun sopimuksen Kalixissa. Sen mukaisesti suomalaiset joukot marssivat Kemiin, luovuttivat aseensa ja hajaantuivat Suomeen kotiseeduilleen osan sotilaista jatkaessa Ruotsin armeijan palveluksessa. Syyskuun 17 päivä Haminassa solmittiin rauhansopimus, jossa Ruotsin kuningas luopui oikeuksistaan Suomeen.

Vaikka Suomen sota vielä jatkui, keisari kutsui valtiopäivät koolle Porvooseen 28.3.1809. Sodan päätyttyä Suomen alue liitettiin nykyiseen länsirajaan asti Venäjän keisarikuntaan. Porvoon valtiopäivillä sovittiin yhteiselon aloittamisesta. Vanhat lait ja asetukset jätettiin voimaan. Suomen armeija lakkautettiin. Ensimmäisen kerran historiassa Suomen omat tulot voitiin käyttää Suomen oman alueen kehittämiseen. Lisäksi jatkossa Suomea koskevat kysymykset oli esiteltävä suoraan keisarille. Valtiopäivien päättäjäsissä 19.7.1809 Aleksanteri totesi, että Suomi oli ”korotettu kansakuntien joukkoon”.

2 SUOMEN SODAN ITÄINEN SIVUSTA: SAVON RINTAMA / ALEKSEJEVIN SOTATIE

2.1 Sodan alku

Samaan aikaan pääarmeijan taistellessa Pohjanmaalla sotaa käytiin myös itäisessä Suomessa. Taistelutoimet tunnetaan historiassa Savon rintamana ja venäläisten muistelmissa Aleksejevin sotatienä.

Helmikuun 21. päivä vuonna 1808 noin 17 000 venäläistä ylitti silloisen rajan Ruotsinpyhtään kohdalla. Venäläiset suuntasivat marssinsa pohjoiseen yhtykseen Pohjanmaalla omaan armeijaansa ja saartaakseen Ruotsin armeijan päävoimat. Tiedon venäläisten liikehinnästä saapuessa, suomalaiset hälytettiin ratsulähettien viemillä viesteillä. Muun muassa Iisalmen komppania eteni kovassa helmikuisessa pakkasessa kohti Mikkeliä Savon prikaatin kokoontumispaikalle. Mikkelistä Savon prikaatikin aloitti kuitenkin perääntymisen ylipäällikkö Klingsporin käskyn mukaisesti. Ensimmäinen kohtaaminen armeijoiden välillä sattui Leppävirralla Kalmalahden jäällä 11.3.1808. Varsinaista taistelua ei syttynyt vaan vihaa pidettiin yllä enemmänkin näytösluonteisesti. Ensimmäinen varsinainen kahakka vastustajien kesken käytiin Kuopiossa Jynkän jäällä. Perääntyminen kohti Oulua kuitenkin jatkui. Sotilaita koettelivat jatkuvat tulipalopakkaset ja niistä seuranneet paleltumiset. Siviileiden keskuudessa huolta aiheutti kahden armeijan liikkuminen alueella, sillä reittien varrella olevista taloista otettiin käyttöön lähes kaikki syötäväksi kelpaava. Osa siviiliväestöstä pakeni sotaa piilopirtteihinsä ja yrittäen tulla toimeen vähäisillä ruokavaroillaan.

Eversti J. A. Cronstedtin komentama Savon Prikaati perääntyi Iisalmesta 19.3.1808. Ouluun saavuttiin maaliskuun lopulla venäläiset kintereillä. Ruotsin armeijan sotaonnan kääntyessä Pohjanmaalla myös Savon rintamalla aloitettiin eteneminen eversti Sandelsin johdolla. Toukokuun alussa käytiin kahakoita Pulkkilassa, Kärämäella, Piippolassa, Nissilässä ja Taipaleessa. Toukokuun 5. päivä Savon prikaatin etujoukot saavuttivat Iisalmen. Toukokuun puolivälin tienoilla etujoukot olivat edenneet Kuopion tasalle.

2.2 Kuopion valtaus ja asemasota Toivalassa

Kapteeni Malm oli edennyt oman osastonsa kanssa venäläisten selustaan, jossa hän odotti Savon prikaatin pääjoukon saapumista Kuopion tasalle. Sopivaa tilaisuutta hyödyntäen hänen onnistui yllättäen vallata Kuopio noin 300 miehen voimin. Malmin ja Dunckerin johtama ryhmä valloitti Kuopion 12. toukokuuta 1808. Yöllä äkkirynnäköllä Malm saartoi Kuopion eteläpuolelle asetetun venäläisen osaston. Osa venäläisistä pääsi vetäytymään etelään, mutta siellä oli toinen suomalainen osasto vastassa. Toistamiseen yllätetyt venäläiset antautuivat. Venäläisiä ajettiin takaa Juvalle saakka. Malmin osaston tappiot Kuopion valtauksessa olivat kaksi miestä kaatuneina. Kuopion valtauksen jälkeen etenemistä jatkettiin vielä kohti Venäjän rajaa.. Varkauden taistelun yhteydessä saatiin vielä mm. 68 kanuunan sotasaalis.

Kesäkuuhun 1808 mennessä Sandelsin joukot olivat pieniä taisteluja käyden vallanneet melkein koko Savon. Eteneminen kuitenkin pysäytettiin ja jälleen aloitettiin vetäytyminen kohti Toivalan asemia. Kesäkuun puolivälissä taisteltiin jälleen Joroisissa. Sandels piti Toivalassa Kuopion pohjoispuolella puoliaan 1500 miehellä yli kolme kuukautta Venäläisten yli kaksi kertaa suurempia joukkoja vastaan. Näin hän satoi tehokkaasti vihollisen joukkoja ja esti niiden marssin Pohjanmaalle, mikä vaikutti koko sodan kulkuun. Toivalan alueella tehtiin häirintähyökkäyksiä puolin ja toisin koko kesän 1808 ja käytiin sissisotaa vihollisen selustassa.

Venäläiset löivät Suomen armeijan päävoimat Oravaisissa 14.9. sodan suurimmassa taistelussa. Taistelun lopputuloksen takia tilanne Savon rintamalla tilanne muuttui. Lohtajalla allekirjoitettiin aseleposopimus 29.9. Venäjän Karjalasta oli myös lähestymässä kohti Toivalaa venäläinen sotatoimiyhtymä ruhtinas Mihail Dolgorukin komennossa, joka uhkasi saartaa Sandelsin omat asemat Toivalassa. Saarrostusuhan alla Sandels aloitti irtaantumisen tarkoituksenaan perääntyä Iisalmen Paloisvirran aseisiin, joita oli varustettu koko kesä 1808.

3 ASELEVON AIKA IISALMESSA

3.1 Taisteluun johtanut kehitys

Sandelsin komentama viides prikaati/Savon prikaati vetäytyi Toivalasta hitaasti kohti Iisalmea. Joukkojen ollessa Sihvonlahdella Sandels sai tiedon Lohtajalla solmitusta aselevosta. Sandelsin yllätykseksi Paloisvirran asemat oli luovutettava venäläisille aseleposopimuksen mukaisesti. Aselepolinja uhkasi riistää häneltä vaikeasti kierrettävän ja hyvin varustetun aseman. Sandels koetti vielä muuttaa tilanteen ja lähetti edustajansa neuvottelemaan venäläisten päällikön kenraali Nikolai A. Tutshkovin kanssa, joka joukkoineen oli edennyt Alapitkälle. Alapitkällä 6.10 neuvottelijat otettiin kohteliaasti vastaan ja kestettiin hyvin. Kenraali Tutshkov oli jo suostumassa Sandelsin neuvottelijoiden ehdotukseen siirtää aselepolinjaa Paloisvirran kohdalla, mutta vastikään Tutshkovin joukkoihin liittyneen ruhtinas Mihail Dolgoruki vaikutuksesta muutoksia aselepoehdotuksiin ei hyväksytty. Sandelsin oli jätettävä Paloisvirta taistelutta.

Tarina kertoo Sandelsin joukkojen viimeisen sotilaan nuhjustelleen Paloisvirran etelärannalla niin kauan, että oli vaarassa sotkeutua venäläisiin joukkoihin. Tällöin hän hyppäsi löytämänsä muuripataan, mutta unohti ottaa mukaansa minkäänlaisia soutuvehkeitä ja oli hän vähällä joutua virran viemäksi. Venäläisten kerrotaan ammuskelleen padan laitoihin vauhtia antaakseen. Miehen onnistui hätäisesti käsillä meloen saavuttamaan vastaranta. Tosiasia on, että Tutshkov antoi Dolgorukille käskyn ryhtyä hävittämään Paloisvirran linnoituslaitteita välittömästi, koska oli otettava huomioon, että Sandels saattaisi yrittää Paloisten linjan takaisin valtaamista.

Paloisvirran asemat menetettyään Sandels alkoi kiireisesti varustaa uusia asemia Iisalmen Koljonvirralle. Asetuttuaan Koljonvirralle Sandels lähetti kapteeni Burmanin tiedustelemaan venäläisten etujoukon päälliköltä Aleksejeviltä, kuinka tämä aikoi asettaa etuvartionsa. Kärkivartiot sovittiin sijoitettavaksi Iisalmen vanhan kirkon korkeudelle. Aselevon ajaksi venäläisten etujoukko levittäytyi Vanhaltakirkolta Peltosalmelle. Venäläisten toinen pääosasto sijoittui Lapinlahdelta eteläänpäin. Venäläisten esikunnat sijoittuivat Koivikon kartanoon Venakonniemella, Paloisten kartanoon ja Lapinlahdelle. Sandels asettui esikuntineen Fredriksdalin kartanoon Partalaan. Suurin osa molempien osapuolien sotilaista majoittui ulkomajoitukseen, joka käytännössä tarkoitti nuotiolla oloa havulaavut tuulensuojina. Muutamat talot varattiin sairastuviksi ja sellaisille huoltoelimille, jotka olivat välttämättä sijoitettava sisätiloihin. Venäläiset osastot täydennettiin ja huollettiin taisteluvahvuuteen aselevon aikana.

3.2 Pidot Iisalmen pappilassa

Aselevon ajan Iisalmen pappilassa sijaitsi Sandelsin etuvartio. Pappilassa järjestettiin Collanin isännöimät pidot venäläisille ja suomalaisille upseereille 26.10.1808. Yleensä Sandels ei osallistunut tällaisiin tilaisuuksiin, mutta tapaaminen antoi molemmille puolille mahdollisuuden tiedustella vastustajan mielialoja ja valmiutta. Suomalaiset upseerit olivat ryysyläisiä venäläisiin upseereihin verrattuna myös käytöstavoiltaan. Dolgorukin kerrotaan sanoneen Sandelsille pidoissa, että hän johtaa venäläiset taisteluun huomenna. Sandels kerrotaan vastanneen, että siinä tapauksessa

joudun antamaan ruhtinaalle selkään. Sandelsin upseeri Nandelstatt humaltui juhlissa sen verran, että palatessa leiriin hän ratsasti sillalta virtaan ja hukkuu.

3.3 Tuleva taistelumaasto ja varustukset

Suomen sodan aikaan maisema Iisalmessa ja Koljonvirralla oli huomattavasti nykyistä avarampaa, polveilevaa maalaismaisemaa. Iisalmen keskusta oli metsäistä ja siellä täällä sijaitsi muutamia Pappilan torppia. Iisalmelaisten mukaan tori oli vielä 1800-luvulla hyvä lakkasuo.

Sotajoukkojen näköyhteys Koljonvirran molemmille rannoilla oli hyvä. Ruotsi-Suomen joukkojen rintavarustukset rakennettiin siten, että niiden suunta oli kohti siltaa sekä etelään kohti Nirolanniemeä. Kauppilan talon luo tehtiin pitkä vallihauta jalkaväelle. Linnan talon mäelle luotiin kaksi vallitusta tykistölle. Tykkipatterit asetettiin siten ennakkoon Linnan mäelle, ei tulittamaan suoraan sillalle vaan valmiina tulittamaan sillanjälkeiseen kapeikkoon, jossa vastahyökkäys venäläisiä vastaan oli tarkoitus toteuttaa. Lisäksi on mainittu, että myös Pikku-Iin länsirantaa olisi vallitettu.

Kenttämittausupseeri Burmannin ja vänrikki Liprandin ilmoitusten mukaan silloinen Koljonvirran silta oli tilapäinen puinen pukkisilta joka oli noin 100 kyynärää/60 metriä pitkä. Silta oli tilapäinen, koska kevättulvi oli edellisenä keväänä vienyt mukanaan sekä Koljonvirran että Paloisvirran sillat. Tässä maastossa Savon rintaman päävoimat ottivat yhteen kaksi kertaa Suomen sodan aikana.

4 KOLJONVIRRRAN TAISTELU 27.10.1808

4.1 Kellojen tarkistus ja lähtölaukaus

Lokakuun 27 päivä 1808 oli kirkas ja kuulas syyspäivä. Edellisenä päivänä oli satanut räntää. Aamulla rantamatalissa oli pientä jäähilettä. Aselevon päättymisaamuna saivat kaikki joukot käskyn valmistautua taisteluun. Sotilaat olivat odottaneet innokkaasti aselevon muuttumista pysyväksi rauhaksi ja miehistö olikin pettynyttä aselevon muuttuessa välittömästi sen päättymishetkellä jälleen sodankäynniksi.

Sandelskaan ei ollut erityisen innokas aloittamaan taistelua alivoimaisena ja rauhanhuhujakin oli kantautunut hänen korviinsa. Sandels päätti lähettää adjutantti Brusinin taistelupäivän aamuna Iisalmen kirkolle. Tarkoituksenaan saada neuvottelut vielä käynnistymään ja aselepo jatkumaan. Ruhtinas Dolgoruki ei ottanut Brusinia vastaan vaan ilmoitti adjutanttinsa kautta, että neuvottelut ovat ohitse ja nyt puhuvat aseet. Dolgorukin päätöksen taustalla vaikuttivat monet syyt. Yksi sellainen on voinut olla, että hänellä oli viimeinen tilaisuus hankkia kannuksensa sotakentällä, kuten tarinan mukaan hänen kihlattunsa Katariina Pavlov oli hänelle urakaksi antanut. Ruhtinas Dolgoruki oli myös saanut esimiehiltään määräyksen hyökätä heti aselevon päätyttyä Iisalmen kirkolta Koljonvirran yli ruotsalaisten aseisiin.

Koljonvirran taistelun alkamisen kellonaika on myöhemmin herättänyt keskustelua. Aloittivatko venäläiset hyökkäyksensä tuntia liian aikaisin. Aselevon oli määrä päättyä puolita päivin mutta ruotsalaisten ja venäläisten kellot olivat eri ajassa aikaerosta johtuen. Brusin ja Dolgorukin adjutantti kreivi Tolstoi keskustelivat kellonajasta ja aselevon päättymisestä vertaillen toistensa kelloja. Kellojen kerrotaan käyneen lopulta 35 minuuttia eri aikaa. Missään kirjeissä tai päiväkirjoissa ei mainita Dolgorukin käskeneen rikkoa aselevosta asetettua kellonaikaa.

Aikataulusta ei päästy yhteisymmärrykseen ja Brusin ratsasti seurueineen nopeasti takaisin Koljonvirralle tuoden tullessaan Virran itärannalla olevat kenttävartioiden pois, samalla antaen käskyn sillan lopullisesta purkamisesta. Everstiluutnantti Fahlanderille, joka vastasi etuvartiotehtävistä sillan länsirannalla, hän ilmoitti, että vihollinen on hyökkäysvalmiina vahvoihin voimiin kirkonkylän maastossa ja hyökkäys voi alkaa millä hetkellä hyvänsä. Tämän jälkeen Brusin ratsasti Sandelsin komentopaikalle. Tällöin taistelu virralla oli jo alkanut.

4.2 Taistelun alku

Sandelsin taistelusuunnitelma perustui viivyttävään puolustukseen ja vastahyökkäykseen venäläisten päästessä Koljonvirran sillan jälkeiseen kapeikkoon. Kuormasto oli lähetetty jo edeltä käsin vetäytymään kohti Pulkkilaa. Kenraaliadjutantti Dolgorukin taistelusuunnitelmana oli lähettää venäläisten pääjoukosta pari rykmenttiä metsiä pitkin Iijärven itäpuolitse koukkaamaan Sandelsin prikaatin selustaan. Tutshkov oli hyväksynyt suunnitelman, mutta käski varatut rykmentit taisteluamuna takaisin. Tutshkov oli saanut ylipäälliköltä käskyn rajoittaa sotatoimet Iisalmen puolustukseen. Hän ei kuitenkaan pysäyttänyt Dolgorukin osaston suoraa hyökkäystä Koljonvirralla.

Taistelun alkaessa eversti Sandelsilla oli Koljonvirran läheisyydessä 1 100 miestä. Koljonvirran taisteluun osallistuneessa venäläisten etujoukossa, Sortavalan osastossa oli arviolta yhteensä noin 3 000 sotilasta. Koko venäläisten armeijassa Iisalmen seudulla oli noin 7 000 miestä, joiden päällikkönä toimi kenraaliluutnantti Nikolai Aleksejevitch Tutshkov.

Taistelun alkaessa Ruotsi-Suomen joukot kuuluivat ensimmäiseksi pistoolinlaukauksia sekä torvensoittoa Iisalmen kirkolta. Etummaisena kohti virran rantaa etenivät kreivi Tolstoin komentamat kasakat. Sillalle ratsastaneet kasakat karkotettiin kuitenkin tulella. Rynnäköiden epäonnistuessa venäläiset toivat paikalle tykistöään ja Dolgoruki käski venäläiset pioneerit vahvistamaan osittain purettua siltaa risukimpuilla. Todennäköisesti sillan vahvistukseen käytettiin myös läheisen kirkon lattialautoja. Kauppilan kartanon pihapiirissä olleiden Savon jääkäreiden sotilaiden tulen alla ja oman rajun tykkitulensa suojaamana venäläiset pioneerit korjasivat siltaa ylityskuntoon. Lopulta venäläisillä oli paikalla 22 tykkiä ja samanaikaisesti tuhannet musketit tukivat pioneerien työskentelyä. Venäläisten kerrotaan sytyttäneen vastarannalla suojina käytetyt talot tuleen tarkoin ammutuilla kranaateilla. Kaksi tykkivaljakkoa lähetettiin kiertämään kohti pohjoista antamaan sivustatukea sillalle. Linnanmäellä ollut ruotsalainen tykkipatteri tuhosi kuitenkin kiertämään lähetetyt tykkivaljakot. Venäläiset pioneerit saivat korjattua sillan ylityskuntoon noin kello 15. aikaan, jolloin sen pystyi ylittämään 1-2 miestä kerrallaan. Ensimmäisenä sillan ylittää eskadroona, joka vetää mukaansa venäläiset 4. jääkärirykmentin sotilaat. Lopulta sillan onnistui ylittämään kolme venäläistä rykmenttiä. Savon jääkärit pakotettiin vetäytymään järvien välistä kapeikkoa pitkin Linnan talon mäelle. Venäläiset levittäytyivät Kauppilan talon eteläpuolelle ja talon pihaan sekä Tismiöjärven rantaan. Värikki Stoolin tarinoissa Sven Dufva taistelee voittoa yksinään Virran sillalla venäläisiä vastaan. Todellisuudessa sillalla ei käyty lähitaistelua, vaan ruotsalaiset ja venäläiset sotilaat kohtasivat toisensa virran läntisellä puolella. Aikalaisten kuvauksen mukaan maa oli kuin kynnetty tykistövalmistelun jäljiltä.

4.3 Venäläisten hyökkäys

Ruhtinas Dolgorukin kerrotaan sanoneen ennen venäläisten hyökkäystä: ”Hyvät herrat, tuolla on teille Pyhän Yrjön ristejä” Sillan ylittämisen jälkeen alkoi venäläisen 4. jääkärirykmentin kiivas eteneminen, jota tuettiin tykkitulella, kohti Linnanmäkeä. Tengelin ja Navakinskin rykmenttien jäädessä varmistamaan vasenta sivustaa. Hyökkäysintoa pidettiin yllä viinan ja rummunjytkeen

voimin. Juuri osastojen lähtiessä etenemään osui ruhtinas Dolgorukiin noin klo 15.45 aikaan vitjakuula ja hän menehtyi välittömästi. Sotilaiden kerrotaan itkeneen kuullessaan Dolgorukin kuolemasta. Hyökkäystä kuitenkin jatkettiin Aleksejevin käskystä. Samaan aikaan kapeikossa ollut suomalainen kanuuna rikkoutui ja sitä alettiin vetämään kohti selustaa. Sandels oli myös käskenyt säästämään ammuksia ja venäläisiä vastaan ammuttu tulitus heikkeni. Venäläisten joukossa nämä tulkittiin perääntymisen merkiksi. Venäläisten rynnäkö eteni Linnantalon kenttälinnoitettuihin aseisiin noin puoli kilometriä Koljonvirran sillasta pohjoiseen. Venäläisten onnistui edetä patterien rintavarustukselle asti. Taistelukenttä oli tässä vaiheessa peittynyt savuun ja venäläiset eivät olleet tietoisia Sandelsin reservistä, joka odotti Linnan mäen takana käskyä vastahyökkäykseen.

4.4 Sandelsin vastahyökkäys

Tykistön ja jalkaväkiaseiden yhteislaukauksen jälkeen kolme ruotsalais-suomalaisista rivistöä, noin 600 miestä rynnäköi eversti Fahlanderin johtamana venäläistä etujoukkoa vastaan, onnistuen lyömään venäläisten kärjen hajalle. Heti hyökkäyksen alkaessa jäi vangiksi noin 80 venäläistä. Rynnäkö jatkui pistinhyökkäyksenä kohti siltaa, kärjessä Dunckerin ja Malmin johtamat Sulkavan ja Kerimäen jääkärikomppaniat. Osa venäläisistä pakeni pitkin virran rantaa valtaosan pakkautuessa kuitenkin kohti siltaa. Samaan aikaan kun päätaistelu oli käynnissä kapeikossa yrittivät venäläiset sivustaiskua Lapinniemen kapeikon yli. Karjalan ratsujääkärit kuitenkin torjuivat yrityksen.

Linnanmäen pattereilla joihin oli sijoitettu kuusi kuusinaulaista kanuunaa oli noin 200-300 metrin puuton ampuma-alue virralle, josta vähätkin puut oli kaadettu. Ampumaetäisyys oli kuuden naulan tykille tehokkaimmillaan. Paniikinomainen pako tempaisi kaksi muutakin venäläistä rykmenttiä mukanaan kohti siltaa. Ahtautuneena kapeikkoon ja silta selän takana venäläiset kasaantuivat helpoiksi maaleiksi ja monia heistä hukkui virtaan. Noin 400 venäläistä onnistui pakenemaan joen vartta pitkin ja ylittivät virran rauhassa seuraavana päivänä lautoilla ja veneillä.

Vastahyökkäys oli onnistunut suunnitelmien mukaan. Sandels oli käskenyt ennen hyökkäystä, ettei siltaa ylitetä ja vastahyökkäys pysäytettiin rannalle. Taistelun tulos oli selvä, mutta pimenevässä illassa käytiin vielä monen tunnin tulitaistelu palavien rakennusten valaistessa taistelukenttää. Vasta kello 19.00 aikoihin alkoivat aseet hiljenemään.

4.5 Taistelun jälkeen

Taistelun laannuttua Sandels ja Aleksejev sopivat Koljonvirran sillalla kättälyömällä 36 tunnin aselevosta ja ryhtyivät kokoamaan joukkojaan sekä hoitamaan haavoittuneitaan. Kädenlyönnin jälkeen venäläinen aseeton sotilasosasto kävi yhdessä Sandelsin sotilaiden kanssa lävitse kaatuneet ja haavoittuneet. Kaatuneet koottiin haudattavaksi, pahoin haavoittuneet vietiin hoidettavaksi leireihin ja lievästi haavoittuneet venäläiset lähetettiin sotavangeiksi Ruotsiin. Sandels lähetti Koljonvirran taistelusta kaksi raporttia 28.10.1808 Iisalmesta ja 3.11.1808 Salahmilta. Sandels ilmoitti muun muassa sotasaaliistaan jota oli mm. ”3 rumpua, 152 kappaletta kivääreitä, 22 mustepulloa, 19 banjoa ja 9 sapelia.” Katsellessaan taistelukenttää taistelun jälkeen Sandelsin kerrotaan sanoneen: ”Hyvät herrat! Tämä on pieni Austerlitz!”

Perjantaina 28.10.1808 satoi lumi maahan Iisalmessa. Venäläisjoukot yrittivät 28.10. useaan otteeseen saartaa ruotsalaiset joukot. Tilanteen kiristyessä Sandels teki päätöksen vetäytyä Salahmille ja prikaati lähti liikkeelle 29.10.. Lähitalojen isännät määrättiin kuljettamaan haavoittuneita sotilaita Vieremän kenttäsairaalaan. Taistelun jälkeen Sandels arvioi, että hänen voimansa eivät riittäisi torjumaan uutta venäläisten yritystä, joihin yhdistyivät myös saarroitusyritykset molemmilta sivustoilta. Karjalan ratsujääkäreille Sandels antoi harhautuskäskyn

pitää nuotiotulia palamassa ja liikehtiä jatkuvasti asemissa ja majoitusalueella, jotta venäläiset eivät heti huomasi päävoimien irtaantumista.

Perääntyvien joukkojen ollessa Salahmin kohdalla heitä vastaan saapuivat vahvistukseksi lähetetyt Götänmaan henkikrenatöörit. Myös aikaisemmin pääarmeijan mukana Pohjanmaalla taistelleen Savon jalkaväkirykmentin Iisalmen komppania oli nyt marssinut takaisin kotimaakuntaansa. Sandels järjesti Salahmilla Koljonvirran voitonjuhlan. Samaan aikaan kun taloissa juhlittiin, kuusten juurella lojui noin 200 pahoin haavoittunutta sotilasta. Vieremälle jätettiin etuvartiot ja Salahmilla ollessaan joukot linnoittivat ympäristöä, jonne venäläiset tekivätkin yhden tiedusteluretken. Sandels jatkoi vetäytymistään aina Pulkkilaan asti. Venäläisten pääosan majoituksessa Koljonvirralla ja Mansikkaniemeen.

Koljonvirralla oli taisteltu, koska prikaatin tehtävänä oli estää Suomen pääarmeijan joutuminen saarroksiin Pohjanmaalla. Koljonvirran taistelu oli taktisesti katsottuna koko Suomen sodan loistavin ruotsalaisvoitto, vaikka veteraanit puhuivat taistelusta tappeluna ja verisaunana. Venäläiset veteraanit nimittivät taistelua puolestaan Iisalmen taisteluksi tai Salmen ylitykseksi viitatessaan Koljonvirtaan. Voitosta huolimatta Sandels ei voinut hyödyntää taisteluvoittoa, sillä sota oli Pohjanmaan rintaman tappioiden vuoksi jo käymässä tappiolliseksi Ruotsi-Suomen joukoille. Sandels oli kuitenkin vakuuttunut, että Iisalmissa taistellaan vielä.

5 IISALMEN TAISTELU 10.-11.11.1808

5.1 Sandelsin taistelusuunnitelma

Kun Sandelsin prikaati oli 29.10.1808 aamuyöstä aloittanut vetäytymisen kohti pohjoista asettui Fredriksdalin kartanoon Dolgorukin etujoukon päällikkönä korvannut kenraalimajuri Ilja Ivanovitsh Aleksejev. Venäläisten etenemistä hidastaakseen Sandels antoi everstiluutnantti Dunckerille vielä 6.11.1808 käskyn palata Iisalmeen ja hyökätä Iijärven itäpuolitse venäläisjoukkojen kimppuun Koljonvirralle. Hyökkäyksen tarkoituksena oli päästä aina Koljonvirran sillalle asti ja tuhota se polttamalla, katkaisten siten venäläisten yhteydet virran länsipuolelle leiriytyneisiin joukkoihin. Hyökkäyksen toinen vaihe sisälsi etenemisen sillan maastosta kohti Fredriksdahlia ja Valkeiskylää. Samaan aikaan Sandelsin pääjoukot lähtisivät etenemään Vieremältä kohti etelää hyökkävään osaston ammuttua merkkiraketin. Yllätyshyökkäyksen oli määrä tapahtua marraskuun 10. ja 11. päivän välisenä yönä. Hyökkäyssuunnitelma sisälsi myös käskyn vangita venäläinen kenraali Aleksejev.

5.2 Taistelun kulku

Dunckerin joukot saivat edetä rauhassa kuutamon paisteessa ja yön hiljaisuudessa kohti Koljonvirtaa. Sotajoukko eteni metsäpolkuja, jäätyneitä soita ja pitkospuita pitkin aina Mansikkaniemellä asti. Alueelle olivat leiriytyneenä venäläiset Räävelin ja Nizovin rykmentit. Etujoukkoa johtaneen everstiluutnantti Malmin miesten onnistui yllättää ja lyödä venäläinen etuvartiosto nopeasti, mutta tieto yllätyshyökkäyksestä kuitenkin kiiri eteenpäin.

Vastoin Sandelsin saamia tiedustelutietoja venäläiset rykmentit olivat olleet majoittuneena Mansikkaniemen maaston jo lokakuun taistelusta asti. He olivat ennättäneet rakentaa majoitteita ja levittäneet muun muassa tykistönsä pitkin virran rantaa estämään mahdollista Sandelsin vastahyökkäystä virran ylitse. Taistelumaasto oli havumetsää kasvavaa hiekkapohjaista kangasta.

Hälytyksestä huolimatta Duncker jatkoi etenemistään kohti valmistautuvia venäläisiä vastaan. Mansikkaniemen Hietamäelle maamajoihin ja korsuihin majoittuneet venäläisjoukot antautuivat epäselvässä tilanteessa. Hietalahden pohjukassa olevat venäläissotilaat jatkoivat kuitenkin sitkeästi puolustautumista. Dunckerin miesten ei onnistunut riisua antautuneita venäläisiä aseista, joten he liittyivät uudelleen taisteluun. Hyökkäävien lukumäärän selvityksessä venäläisten vastarinta tiukkeni entisestään. Lopulta mies miestä vastaan käydyssä yöllisessä taistelussa vihollisia ja omia ei voitu erottaa enää toisistaan kuin huutamalla. Vain käytetty kieli ja univormujen yksityiskohdat erottivat vastustajat toisistaan. Venäläiset saivat koko ajan vahvistuksia muista lähelle majoittuneista joukko-osastoista. Osa alueen korsuista syttyi tuleen taisteluna aikana luoden hieman valoa pimeyteen. Kolmen tunnin taistelun jälkeen Dunckerin osasto murtautui kiivaan käsikähmän jälkeen saarroksista ja aloitti vaivalloisen perääntymisen erämaitten läpi.

Sandelsin pääjoukko, joka oli odottanut etenemismerkkiä Dunckerin miehiltä, palasi entisiin asemiinsa, koska onnistumista tarkoittavaa valomerkkiä ei koskaan ammuttu. Dunckerin osasto palasi pahoin lyötynä Vieremälle 13.11.1808. Koko Sandelsin prikaati aloitti seuraavana päivänä marssin kohti pohjoista. Niin Duncker kuin venäläisetkin menettivät ”Intesalmen kauheassa yössä” noin 200 miestä. Pidetty sissipäällikkö Malm jäi myös pahoin haavoittuneena venäläisten vangiksi.

Perääntyminen jatkui heti Dunckerin saavuttua prikaatin yhteyteen. Pääjoukon kohdatessa lyödyn sissijoukon Sandels syytti Dunckeria epäonnistumisesta. ”Te johditte, teidän vika”, kerrotaan Sandelsin sanoneen. ”Te lörpöttelitte ja suunnitelma vuosi”: kuului väsyneen Dunckerin vastaus komentajalleen. On todennäköistä, että joku, joka tiesi Sandelsin suunnitelman etukäteen kertoi sen venäläisille. Ei tiedetä varmasti, kuka tämä olisi ollut. Tästä kohtaamisesta epäilläään Sandelsin ja Dunckerin välille syntyneen pitkäaikainen viha joka päättyi vasta 5.7. 1809 käydyssä Högnforsin taistelussa, jossa Sandelsin joukkojen rippeet lyötiin. Taistelun aikana Sandels kysyi Dunckerilta ”Pelkääkö eversti”. ”En pelkää” vastasi Duncker ja jäi paikoilleen epätoivoiselta näyttävässä tilanteessa. Duncker kaatui vain vähän myöhemmin.

6 TAISTELUJEN JÄLKEEN

6.1 Kaatuneet ja haavoittuneet

Virallisen raportin mukaan Koljonvirran taisteluissa kaatui yhteensä 284 ja haavoittui 1008 suomalaista, ruotsalaista ja venäläistä sotilasta. Kaikki kaatuneet ruhtinas Dolgorukia lukuunottamatta on haudattu taistelukentän läheisyyteen. Dolgorukin ruumis kuljetettiin aina Pietariin asti ja haudattiin Aleksanteri Nevskin luostariin Marian ilmestyskirjon hautaholviin. Dolgorukin muistolaatassa mainitaan Iisalmi, tosin Indesalmena. Perimätieto kertoo myös metsiin jääneistä kaatuneista, jotka ovat hautautuneet aikojen kuluessa tai pedot syöneet. Monet haavoittuneista menehtyivät myös seuraavien päivien ja viikkojen aikana, joten todellinen uhriluku on huomattavasti suurempi. Venäläiset kertoivat sodan jälkeen, että tappiot olivat noin kaksinkertaiset ilmoitettuihin lukuihin verrattuna. Koskaan ei laskettu niitä venäläisiä sotilaita, jotka sortuivat virtaan taistelun alku- ja loppuvaiheessa.

Talvi- ja syyskäräjillä 1809 käsiteltiin lähes tuhatkunta iisalmelaisten tekemää sotaan liittyvää vahinkoilmoitusta. Niin ruotsalaiset kuin venäläisetkin olivat ottaneet veneitä, laskeneet hevosiaan niityille syömään ja vieneet mennessään paikallisten omaisuutta. Aitoja, rakennuksia ja metsää oli hävitetty. Iisalmelaiset olivat menettäneet rekiä, piironkeja, pöytiä, arkkuja, kangaspuita, turvekuokkia, viinapannuja, puntareita, nuuskarasioita sekä lasiastioita ja hopeaa. Nälkäiset sotilaat olivat ottaneet taloista mukaansa myös leipää, kalaa ja lihaa.

6.2 Kaatuneiden muistokivi

Muistokivi on omistettu Koljonvirralla palvelleille ja menehtyneille suomalaisille, ruotsalaisille ja venäläisille sotilaille. Muistokivi paljastettiin heinäkuussa 1995 ja sen on lahjoittanut Lions Club Iisalmi. Muistomerkki sijaitsee Pajanotkon hautalöydön läheisyydessä.

6.3 Dolgorukin muistomerkki

Muistomerkki on omistettu taistelussa kaatuneelle venäläiselle ruhtinas Dolgorukille. Rautainen muistomerkki on valettu Varkauden tehtaalla ja se on pystytetty vuonna 1848. Samalla se on Suomen vanhin rautainen sotamuistomerkki. Vuonna 1880 patsaan ympärille pystytettiin rautakettinkiaitausta pylväineen ja koristeluineen. Aitauksen kanuunat ovat Suomen sodan aikaisia kanuunoita. Venäjän keisarin Aleksanteri I:n kerrotaan myöhemmin pysähtyneen Dolgorukin muistomerkillä. Keisari ei puhunut mitään mutta kirjoitti jotain liidulla muistomerkkiin. Myöhemmin sade huuhtoi kirjoituksen pois. Todennäköisesti keisari halusi pyytää anteeksi ystävältään.

6.4 Virran muistopatsas

Savo-Karjalan osakunnan ylioppilasretkikunnan keskuudessa heräsi ajatus Sandelsin patsaasta vuonna 1876. Ja vuonna 1884 saatiinkin lupa venäläisiltä viranomaisilta muistomerkkin pystyttämiseksi. Monumentti asetettiin paikoilleen 9.5.1885. Muistomerkki oli alun perin tarkoitettu Virran taistelun ja sen kaatuneiden kunniaksi. Kun se pystytettiin Sandelsin komentopaikalle, sai se kansan keskuudessa ”Sandelsin patsaan” nimen. Muistomerkkin graniitti on louhittu Iisalmen Paloisvuoresta ja kivityöt teki entinen ruotusotamies Olli God.

7 SAVOSSA OPEROINEET JOUKKO-OSASTOT

Sandelsin 5. prikaati:

- Pohjanmaan rykmentin II pataljoona
- Länsipohjan rykmentin I henkipataljoona
- Kajaanin pataljoona
- Savon Jääkärirykmentin IV henkipataljoona
 - o Sulkavan komppania
 - o Kerimäen komppania
 - o Leppävirran komppania
- Vaasan rykmentti
- Oulun läänin pataljoona
- Karjalan rakuunavaraväen komppania
- Heintziuksen vapaakomppania
- Sahlsteinin vapaakomppania
- Karjalan rakuunaosaston Ala-Savon eskadroona
- Suomen tykistörykmentti ja Armeijan laivasto
- Göötanmaan henkikrenatöörit
- Iisalmen komppania
- Ylä-Savon rakuunaeskadroona

Karjalan / Sortavalan osasto

- Henkikrenatöörirykmentti

- Henkikaartinjääkäripataljoona
- Tenginskin musketöörirykmentti
- Navaginskin musketöörirykmentti
- 4. jääkäriykmentti
- Nizovin musketöörirykmentti
- Räävelin musketöörirykmentti
- Keisarillinen ulaanirykmentti
- Mitaun rakuunarykmentti
- Kasakat (2 sotniaa)
- Kaartin tykistö
- 5. tykistörikaati
- 14. tykistörikaati
- 17. tykistörikaati
- 2. pioneerirykmentti
- Viipurin varuskunta
- 3. jääkäriykmentti
- Azovin musketöörirykmentti
- Velikolutsin musketöörirykmentti
- Valkeajärven musketöörirykmentti
- Lappeenrannan rakuunarykmentti
- Jamburgin rakuunarykmenttu
- Savonlinnan rakuunarykmentti
- Suomenmaan rakuunarykmentti
- Grodnon husaarirykmentti
- 21. tykistörikaati
- Kaartin jääkäripataljoona
- laivasto-osastoja